

Tjenere for den lidende menneskehed

Sygeplejeelever fra Skodsborg i konflikt med Lægeforeningen 1914-1952

FORFATTER: Anders Bank Lodahl, ph.d., museumsinspektør Rudersdal Museer.

EMNEORD: naturlægebevægelse, Skodsborg Badesanatorium, massage, 1900-1950, sundhed, fysioterapeuter.

Abstract: In the early 20th century, an Adventist health network of water-cure clinics, operated by massage therapists from Skodsborg Badesanatorium spread across Scandinavia. With alternative medical ideas from the health reform movement and Adventism, the massage therapists saw themselves as the servants of a suffering humanity. In Denmark, these clinics were met with suspicion and rejection from the Medical Association and authorised massage therapists, because they did not follow the guidelines laid down by the former. While the physicians feared the massage therapists would become independent of them, the authorised therapists feared competition from the unauthorised Skodsborg water-cure clinics. The Adventist organisation relied on the local water-cure clinics, which were often the centre for a local Adventist congregation. This link forced the sanatorium to seek authorisation for its massage courses when the social reforms of 1933 made it increasingly difficult to practice as a massage therapist without authorisation. The authorisation process moved the sanatorium and its massage therapists closer to the established healthcare system and softened their profile, so they became more adapted to the expanding welfare state.

I første halvdel af 1900-tallet udfordrede en overlæge på Skodsborg Badesanatorium og eleverne fra sanatoriets sygeplejekursus den etablerede forståelse af sundhed og lægernes forsøg på at organisere massagebehandlingen i Danmark. Med Skodsborg Badesanatorium som arnested og flagskib spredtes et privat adventistisk sundhedsarbejde bestående af massører og klinikker over det meste af Danmark. Sundhedsarbejdet var ikke en del af det autoriserede sundhedssystem og blev afvist og bekæmpet af både læger og de autoriserede massører. Grunden til afvisningen var både sanatoriets alternative medicinske ideer og, at massørerne fra sanatoriet trodsede lægernes behandlingsmonopol og tog imod patienter uden lægehenvielse. Artiklen vil først afdække baggrunden og ideerne bag det adventistiske sundhedsarbejde. Herefter skal det vises, hvordan adventisternes sundhedsarbejde opstod i Danmark i begyndelsen af 1900-tallet samtidig med, at massagebehandlinger blev organiseret og autoriseret af Lægeforeningen i Danmark. Hovedfokus for artiklen er at undersøge, hvordan konflikten mellem det adventistiske sundhedsarbejde og det autoriserede sundhedssystem udspillede sig og hvilke faktorer, der medvirkede til, at det adventistiske sundhedsarbejde blev en del af det autoriserede sundhedssystem i 1950'erne.

Denne artikel berører derved både temaet om uautoriserede behandlere overfor den etablerede lægestand, samt hvordan et religiøst baseret sundhedsarbejde finder sin plads i et stadigt mere reguleret sundhedssystem.

Fig. 1. Bademestre på Skodsborg Badesanatorium. Helt fra 1898 uddannede Skodsborg Badesanatorium elever til at arbejde på sanatoriets behandlingsafdeling. Her er fem bademestre stillet op for fotografen omkring 1920. Foto: Rudersdal Museer.

Historiografi og kilder

Denne artikel vil undersøge, hvordan det adventistiske sundhedsarbejde med centrum og udspring på Skodsborg Badesanatorium udfordrede det etablerede sundhedssystems forsøg på at ordne massagebehandlingen i perioden 1914-1952. Som et privat religiøst funderet sanatorium tilhører Skodsborg Badesanatorium et næsten ubeskrevet hjørne i det ikke særligt velbelyste forskningsfelt om danske sundhedsinstitutioners historie. Enkelte private sanatorier er dog beskrevet primært i lokalhistoriske årbøger, desværre har flere af disse mest præg af enkeltpersoners erindringer og søger ikke at give en samlet oversigt over institutionernes historie endside sætte udviklingen ind i en større sammenhæng. En undtagelse er Agnete Olsens artikel fra 1975: *Vandkur og kurgæster i Silkeborg omkring århundredeskiftet*.¹ Skodsborg Badesanatorium er ligeledes primært behandlet i jubilæumsskrifter og lokalhistoriske årbøger. Sanatoriet er behandlet mere udførligt i ph.d.-afhandlingen *Skodsborg Badesanatorium : på kanten af det offentlige sundhedsvæsen og den ortodokse medicin i 1898-1992*.²

Skodsborg Badesanatorium var bygget på de adventistiske ideer om sundhed, der flugtede med den alternative sundhedsbevægelse, naturlægebevægelsen. Netop ideerne fra naturlægebevægelsen og

¹ Olsen, 'Vandkur og kurgæster i Silkeborg', 1975; Molin, 'Hareskov Kuranstalt' 2005.

² Henriksen, *Skodsborg Badesanatorium*,; Kjøller, 'Den hvide by', 1983; Christensen og Schantz, *Skodsborg badesanatorium*, 1994; Lodahl, *Skodsborg Badesanatorium Ph.d. afhandling*, 2018.

tilknytningen til adventismen er central i baggrunden for undersøgelsen. Adventismens historie i Danmark er stort set ubeskrevet. Man er derfor nødsaget til at søge til svenske eller amerikanske forskere for at få et indblik i især sundhedsaspektet.³ Derimod findes der en del forskning om naturlægebevægelsen i Danmark i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Særligt interessant er etnologen Signe Mellemgaard, som i flere udgivelser har behandlet naturlægebevægelsen og dens ideer, hvor hun beskæftiger sig med Skodsborg Badesanatoriums første overlæge, Carl Ottosen, som eksempel på naturlægebevægelsen.⁴

Da konflikten mellem det adventistiske sundhedsarbejde og det etablerede sundhedssystem udspiller sig omkring ordningen af massagebehandlingen, er en vigtig baggrund for artiklen massørerne og massøsernes professionshistorie eller rettere fysioterapiens historie. Massører og massøser i Danmark skiftede i 1953 navn til fysioterapeuter. Fysioterapiens historie i Danmark er udførligt beskrevet af historiker Kurt Jacobsen i bogen "100 år i bevægelse: fysioterapien, fag og profession" fra 2018 i forbindelse med Danske Fysioterapeuters 100års jubilæum. Også historikeren Per Jørgensen har bidraget til at udfolde, hvordan massagen sammen med flere andre nye behandlingsmetoder udfordrede lægernes behandlingsmonopol i begyndelsen af 1900-tallet.⁵

De primære kilder til selve undersøgelsen er især Den almindelige Danske Massageforenings blad fra perioden 1915-52. Den Almindelige Danske Massageforening var fagorganisation for de autoriserede massøser og massører og er i dag videreført i Danske Fysioterapeuter. Der refereres også til konflikten i Ugeskrift for Læger, særligt i beretninger fra Lægeforeningens Massageudvalg. Massørerne fra Skodsborg Badesanatorium havde deres eget blad, Skodsborgmassøren, som dog kun udkom i en ganske kort årrække fra 1942-45, men artiklen trækker også på referencer til Skodsborgersamfundet, som var venneblad for ansatte og tidligere elever på Skodsborg Badesanatorium. Endelig er der også inddraget materiale fra Lægeforeningens arkiv på Rigsarkivet og arkivalierne fra Skodsborg Badesanatorium, som findes på Historisk Arkiv for Syvendedagsadventisterne i Danmark, HASDA, eller på deres internationale hovedsæde i Maryland i USA.

Baggrunden

For at forstå hvorfor det adventistiske sundhedsarbejde kom i konflikt med det etablerede sundhedssystem, i form af Lægeforeningen og de autoriserede massøser, skal sanatoriets baggrund i naturlægebevægelsen og adventismen først præsenteres. Derefter skal massagebehandlingen og dens udøvers historie i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet opridses.

Ligesom for så mange andre fagområder markerer 1800-tallet en videnskabeliggørelse af den oprindelige lægekunst. Med den nye viden om især bakterier og hygiejne gik lægevidenskaben igennem 1800-tallet fra sejr til sejr med en stadigt stigende optimisme og faglig prestige. Samtidig etablerede de spirende demokratier i Europa og Nordamerika i løbet af århundredet i større udstrækning lægehjælp også til almenen, som tidligere havde gået til præsten eller til kloge koner og mænd med deres lidelser. På trods af, eller måske netop på grund af, de nye muligheder for at opsøge uddannede læger opstod der også i 1800-tallet en række

³ Eklöf, 'Missionerande medicin'; Bull og Lockhart, *Seeking a sanctuary*, 2007; Numbers og Amundsen, *Caring and curing*, 1998.

⁴ Mellemgaard, *Kroppens natur*, 1998; Mellemgaard, 'Naturlægebevægelse', 1993.

⁵ Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, Jørgensen, 'Kroppen under behandling', 2010.

alternative sundhedsbevægelser, der gjorde op med lægernes autoritet over behandlingen af syge. Særligt var bevægelserne kritisk over for lægernes udstrakte brug af voldsomme kirurgiske indgreb og stærk medicinering. Det hang også sammen med, at selvom lægevidenskaben havde gjort store fremskridt i diagnosticering, så stod lægerne helt frem til år 1900 magtesløse overfor en række ret almindelige lidelser. Infektionssygdomme som tuberkulose fik man først for alvor styr på med antibiotikaens fremkomst i midten af 1900-tallet. I stedet tyede man til åreladninger og giftige medicinske præparater, for eksempel med store mængder kviksølv. I hele perioden blev stærke smertestillende midler, som i dag kategoriseres som narkotika, distribueret ganske ukritisk.⁶

1800-tallets sundhedsbevægelser var meget forskellige og spændte fra kiropraktikken, der kun ville helbrede med kiropraktiske håndgreb, over homøopatien, som sværgede til medicin med uendeligt små doser aktivt stof, og til Christian Science, der helt afviste, at sygdom var noget fysisk. De fleste bevægelser delte dog en kritisk tilgang til de videnskabelige lægers behandlinger og mente, at det var det moderne civiliserede liv, der gjorde mennesker syge. Sundhed var det naturlige menneskes normale tilstand, og usundhed kom af at bryde naturens love og leve unaturligt. Det naturlige liv og naturens egen helbredende kraft var den bedste læge. Dermed gjorde lægmændene i sundhedsbevægelserne op med de autoriserede lægers autoritet, fordi de mente, at de selv bedst vidste, hvad der var sundt for dem. Det betød opgør med lægernes behandlingsmonopol.⁷ Vi skal se, at konflikten omkring, hvem der kunne behandle patienter skulle blive et vigtigt element også i konflikten mellem det adventistiske sundhedsarbejde og lægerne i Danmark.

I USA var der igennem hele århundredet en sundhedsbevægelse, der agiterede for en række diætetiske anvisninger omkring fysisk aktivitet og afholdenhed fra alkohol, tobak, te, kaffe og kød. For at undgå lægernes giftige medicin sværgede bevægelsens tilhængere til fysiske behandlinger. Særligt hydroterapi, som bestod af en hel række bade og omslag med primært koldt vand. Men senere også gymnastik, og behandlinger med lys, frisk luft og elektricitet. Bevægelsen havde forskellige betegnelser igennem tiden, men omkring år 1900 blev den oftest benævnt naturopathy, og i Danmark blev det til naturlægebevægelsen. Selvom den danske bevægelse også modtog en stærk påvirkning fra Tyskland, så er det i forbindelse med Skodsborg Badesanatorium mest interessant at se på den amerikanske inspiration. Det skyldes, at sanatoriet hentede sine ideer om sundhed fra den amerikanske vækkelsesbevægelse, adventismen, der godt nok delte mange af naturlægebevægelsens ideer, men også havde sin helt egen dagsorden.⁸

⁶ Porter, *Ve og Vel*, 2000, s. 304–33, 668–86.

⁷ Porter, *Ve og Vel*, 2000, s. 389–96.

⁸ Whorton, *Nature cures*, 2002 s. 146–88.

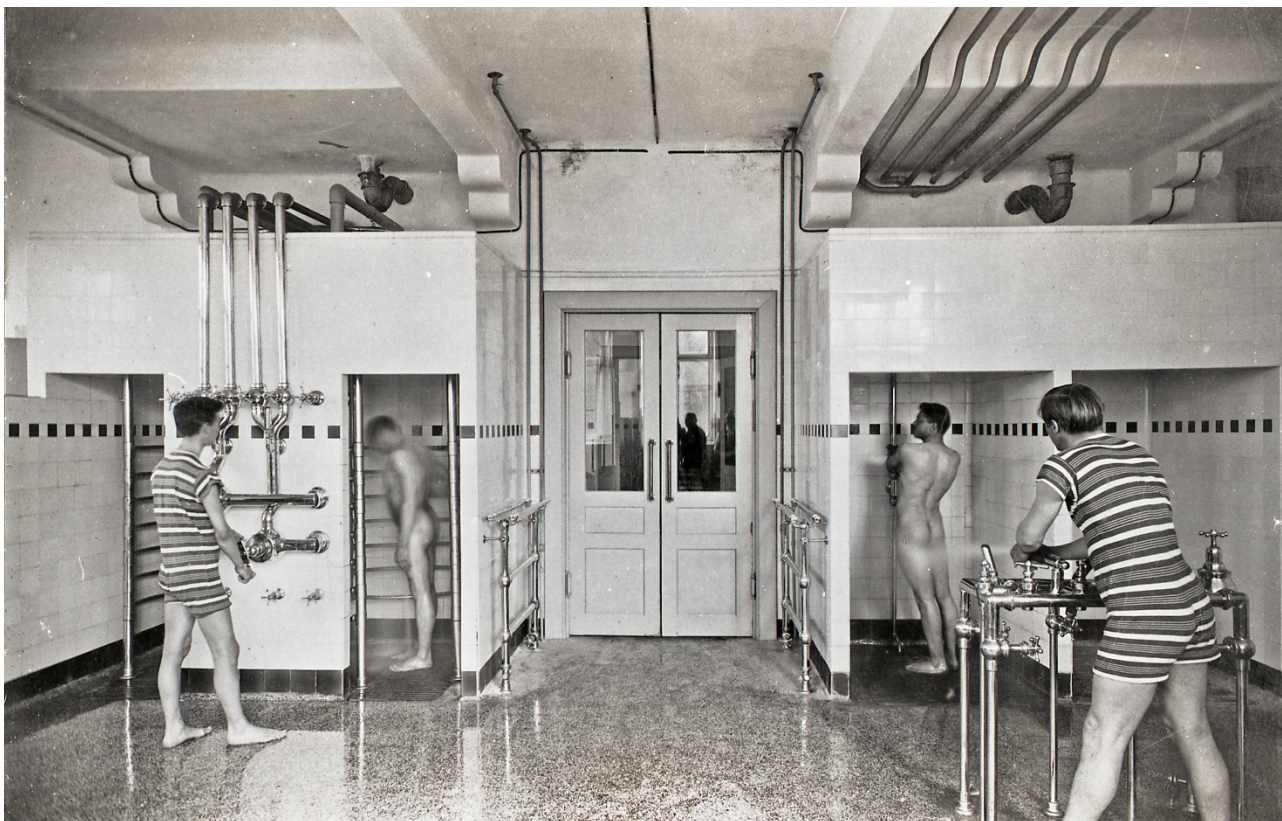

Fig 2. Sædebad på Skodsborg Badesanatorium. Vandbehandlinger eller hydroterapi indeholdt en bred vifte af forskellige behandlinger, som især udnyttede temperaturskiftet med kolde behandlinger. Til venstre gives et skeletbad bestående af talrige fine horisontale vandstråler, og til højre bruges et douchekateder til at spule en patient. Foto: Rudersdal Museer.

Adventismen

Syvende Dags Adventisterne opstod ud af vækkelserne i 1840'ernes USA. En af bevægelsens ledende figurer var Ellen G. White, der fra hun var 17 år i 1844 modtog profetiske visioner, som blev bestemmende for den unge bevægelse. Et særkende for adventisterne var, at de helligholdt lørdagen i stedet for søndagen som hviledag. Fra 1863 modtog Ellen G. White også visioner omkring sundhed, der flugtede med ideerne i sundhedsbevægelserne omkring afholdenhed og giftfrie behandlinger. Det førte til, at bevægelsen åbnede sit eget vandkursted i Battle Creek i Michigan, som fra 1876 blev ledet af J. H. Kellogg. Han var den første uddannede læge blandt adventisterne og stærkt optaget sundhedsbudskabet. I løbet af få år omskabte han den lille vandkur til et internationalt kendt sundhedscenter ved navn Battle Creek Sanitarium med hundredvis af gæster og en bred vifte af ikke-medicinske behandlinger. Sanatoriet i Battle Creek blev flagskibet for et større sundhedsarbejde, der i de næste årtier spredte sig med behandlingssteder rundt om i Amerika og senere også til Europa og Australien. Sanatoriet skulle ikke bare være et behandlingssted, men også et sundhedsuniversitet, der oplærte gæsterne i at leve sundt. Kellogg var således dybt involveret i sundhedsbevægelsen, og hans system *biologic living* byggede på sundhedsforeskrifterne i adventismen. Alligevel afviste han ikke lægevidenskaben men hævdede, at videnskaben underbyggede hans ideer. Særligt var han optaget af teorien om selvforgiftning, som også nød en vis opbakning i visse dele af lægevidenskaben. Han mente, at forstoppelse og nedbrydning af kød i den nederste del af tarmen skabte giftstoffer, som spredtes i kroppen og medførte en række kroniske sygdomme fra gigt til nervesvækkelse. Kellogg var derfor en fortaler

for vegetarisme i sit omfattende forfatterskab af sundhedslitteratur, og han opfandt flere vegetariske produkter som peanutbutter, cornflakes og et kødsurrogat lavet af nødder.⁹

I 1880'erne kom en ung dansk adventist til Battle Creek. Han havde opgivet dyrlægestudiet og skulle nu læse til adventistisk præst. Mødet med J. H. Kellogg ændrede dog hans liv fuldstændigt. Han blev brændende optaget af sundhedsbudskabet i adventismen og visionen om at skabe et Battle Creek Sanitarium i Skandinavien. Han forlod derfor igen USA for at vende hjem til Danmark og uddanne sig til læge. Hans navn var Carl Ottosen, og han skulle senere blive primus motor og første overlæge på Skodsborg Badesanatorium.¹⁰

Fig. 3. Ledelsen af Skodsborg Badesanatorium i 1901. På bænken sidder overlæge Carl Ottosen let genkendelig med sit hvalrosskæg og med hånden under jakken. Foto: Rudersdal Museer.

Svensk sygegymnastik og massage

I 1800-tallets Danmark var der ikke ligesom i USA og Tyskland en stærk alternativ sundhedsbevægelse. Det skyldtes blandt andet kvaksalverilovgivningen fra 1794, der forbød at tage patienter i behandling, medmindre

⁹ Numbers og Amundsen, *Caring and curing*, 1998, 447–57; Bull og Lockhart, *Seeking a sanctuary*, 2007, s. 162–69; Whorton, 'Patient, Heal Thyself', 1988, s. 70–73.

¹⁰ Hall Jensen og Ottosen, *En kampens mand*, 1958, s. 33–38.

man var uddannet læge eller havde en henvisning fra en læge. Selvom lægerne var skeptiske overfor naturlægebevægelsen, så var man generelt positiv over for behandlingerne med lys, vand, luft og fysiske øvelser, som ofte var knyttet til naturlægebevægelsen.¹¹ Det gjaldt især behandlingerne med svensk sygegymnastik og massage. Spørgsmålet om hvem, der havde ret til at udføre disse behandlinger skulle blive et stridspunkt mellem det etablerede system og det adventistiske sundhedsarbejde.

Den svenske sygegymnastik blev udviklet af fægtemesteren Pehr Ling, som med kongelig velsignelse fik lov til at åbne eget institut i Stockholm i 1813. Sygegymnastikken byggede på, at man gennem en række fysiske øvelser kunne helbrede ret forskellige lidelser i kroppen uden brug af kemisk medicin eller voldsom kirurgi, hvilket flugtede med naturlægebevægelsens ideer. I Sverige fik sygegymnasterne, der blev uddannet på Lings institut, ret til at opbygge egne klinikker og tage patienter i behandlingen uden lægehenvi-
sning. Sygegymnastikken opnåede hurtigt en stærk videnskabelig prestige og spredtes til en række lande, hvor det især blev praktiseret sammen med massage på kursteder over hele verden. J. H. Kellogg indførte det således også på Battle Creek Sanatorium.¹² Sygegymnastikken kom naturligvis også til Danmark, hvor enkelte læger interesserede sig for behandlingen og også uddannede elever. Samtidig var lægerne meget optaget af, at udøverne af sygegymnastik og massage ikke skulle blive selvstændige behandlere med ret til at tage patienter som i Sverige.¹³

Lægerne og massøserne

Omkring år 1900 fremstod massagen på linie med sygeplejen og lærerindegerningen som en mulig levevej for kvinder, der ønskede at være selvforsørgende. Men da der ikke var nogen regulering eller autorisation af uddannelsen i massage, var markedet helt uigennemskueligt og strakte sig fra svenskuddannede sygegymnaster, over massøser med korte kurser, til egentlige prostituerede. Situationen kaldte på en autorisation af behandlerne med massage, men samtidig var lægerne ikke meget for at skabe en selvstændig stand, som var uafhængig af lægerne og behandlede på egen hånd ligesom tandlægerne. Løsningen blev i 1914, at Lægeforeningen oprettede et massageudvalg bestående af fem læger, der skulle varetage Lægeforeningens interesser i forhold til udøvelsen af massage og sygegymnastik ved ikke-læger. Udvalget stod herefter for autorisationen både af massagekurser og de enkelte udøvere. Kurserne skulle ledes af en læge og vare halvandet år. Der blev dog givet dispensation for et eksisterende kursus ledet af sygegymnasten Kåre Teilmann, der, efterhånden som de andre kurser lukkede, blev det eneste autoriserede kursus. De kommende massøser skulle eksamineres af læger, inden de kunne blive meddelt autorisation. I 1918 oprettedes Dansk Massageforening, der havde som optagelseskrav, at man var autoriseret, kun behandle efter lægehenvi-
sning og undlod at reklamere for sin behandling.¹⁴ På de autoriserede kurser var kvinderne langt i overtal. Massageudvalget mente, at de mandlige massører generelt havde sværere ved at indordne sig under lægernes autoritet og lettest lod sig forlede til at behandle uafhængigt af lægerne. Man havde derfor opfordret kursuslederne til, at der kun blev optaget kvinder på massagekurserne.¹⁵ Denne ordning af massagen skulle dog blive udfordret af Ottosens projekt i Skodsborg.

¹¹ Mellempgaard, 'Naturlægebevægelse' 1993.

¹² Ottosson, *Gymnastik som medicin*, 2013.

¹³ Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018 s. 17–29.

¹⁴ Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, s. 39–66.

¹⁵ Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, s. 90–92.

Sygeplejekurset på sanatoriet

I april 1898 kunne Carl Ottosen slå dørene op til Skodsborg Badesanatorium, der tilbød behandlinger og sundhedsråd, som stammede fra adventismen og Battle Creek Sanitarium. Det lille sanatorium med plads til 30 gæster på søsiden af Strandvejen i Skodsborg blev hurtigt en succes og voksede sig til et veritabelt kompleks af hvide bygninger i palæstil på begge sider af Strandvejen. I 1936 rådede det over 235 værelser og blev besøgt af små 3.000 gæster, der tilsammen brugte over 70.000 dage på sanatoriet. Succesen blev sikret både af beliggenheden ud til Øresund i behagelig nærhed af København, samt af behandlingerne med lys, luft, vand, elektricitet og massage. Helt i Kelloggs ånd promoverede sanatoriet afholdenhed fra alkohol, kaffe, tobak, kaffe og the, samt anbefalede en vegetarisk kost, selvom der også var dage med kød på spisesedlen. Ottosen var også en ivrig foredragsholder og skribent om sundhed, men selvom han var uddannet læge, blev hans projekt køligt modtaget af den danske lægestand. Især Ottosens fanatiske vegetarisme og hans tilslutning til Kelloggs ide om selvforgiftning som den egentlige grund til næsten al usundhed stødte an. Sanatoriet var ligesom Battle Creek Sanitarium lagt an som en filantropisk virksomhed, hvor medarbejderne fik en lavere løn end i det omgivende samfund og så deres arbejde som et kald til at virke for sundhedssagen.¹⁶

På sanatoriet var der allerede fra oprettelsen i 1898 et kursus til oplæring af medarbejdere ved sanatoriet. Kurset var inspireret af uddannelsen i Battle Creek. Kellogg havde siden 1878 haft et hygiejnekursus i Battle Creek, og henholdsvis fra 1883 og 1895 uddannede man egentlige sygeplejersker og læger til adventisternes stadigt voksende sundhedsarbejde. Ottosen selv og flere af de første ansatte var udlært på Kelloggs sygeplejekursus.¹⁷ Kursets formål var således væsentligt anderledes end de autoriserede massagekurser. Formålet var nemlig at oplære behandlere til sanatoriet og missionærer, der kunne rejse ud og virke blandt syge og fattige. Kurset skulle således ikke primært give unge mennesker et levebrød, men gøre dem til *"Hjælpere og Tjenere for den lidende Menneskehed"*.¹⁸

Den adventistiske profil kom til udtryk ved, at bibelfag var en fast del af undervisningen. Men det var ikke den eneste forskel på Skodsborgkurset og de autoriserede. Mens de autoriserede kurser underviste i anatomi, fysiologi, sygdomslære samt behandlinger med sygegymnastik og massage, havde kurset i Skodsborg en noget bredere sammensætning. Her blev der foruden de nævnte fag også undervist i madlavning, engelsk og, for de kvindelige elever vedkommende, syning. At kurset var målrettet arbejdet på sanatoriet fremgår også af, at der blev undervist i de øvrige behandlingsformer på sanatoriet, nemlig elektroterapi og hydroterapi, mens eleverne på den autoriserede kurser indtil 1928 kun blev undervist i massage og sygegymnastik. Samtidig var opbygningen af uddannelsen også anderledes i Skodsborg. De autoriserede kurser skulle vare halvandet år og inkludere 14 læsemåneder med minimum fire timers undervisning per dag. Kurset i Skodsborg tog godt tre år, altså dobbelt så lang tid som på de autoriserede kurser, men indeholdt knapt så mange timer. Til gengæld var undervisningen fordelt på fire skoleperioder, der lå i sanatoriets lavsæson fra 15. september til 25. maj. I sommermånederne var der ingen undervisning, så eleverne helt kunne hellige sig arbejdet på sanatoriet. På den måde sikrede sanatoriet sig billig arbejdskraft fra eleverne, og arbejdet finansierede elevernes uddannelse, så de ikke skulle betale skolepenge, som på de autoriserede kurser.

¹⁶ Lodahl, *Skodsborg Badesanatorium Ph.d. afhandling*, 2018, 59–62, 75–79, 92–108; *Årsberetning for Skodsborg Badesanatorium*, 1936.

¹⁷ Bull og Lockhart, *Seeking a sanctuary*, 2007, 93–94; Christensen og Schantz, *Skodsborg badesanatorium*, 1994, 10.

¹⁸ Kursus i Sygepleje og Fysioterapi 1929, Det Kongelige Biblioteks Småtrykssamling. (herefter KB Småtryk).

Samtidig gav det meget arbejde på sanatoriet eleverne erfaring, som de autoriserede massører først skulle opnå efter eksamen ved tre måneders ulønnet praktik på et af de store hospitaler i hovedstaden.¹⁹

En sidste forskel mellem de autoriserede kurser og skodsborgkurset var kønsfordelingen. Mens der stort set kun blev uddannet kvinder på de autoriserede kurser, så var omkring ⅓ af de skodsborguddannede mænd; i hvert i fald perioden 1924-44, som er den tidligste periode, vi har oplysninger om.²⁰ Med Massageudvalgets negative holdning til mandlige massører in mente, så var denne faktor også med til at øge lægernes skepsis overfor de skodsborguddannede. Eleverne fra Skodsborg Badesanatorium var på mange måder præcis det, som Lægeforeningen havde kæmpet for, at massøjerne ikke skulle være. De virkede uafhængigt af lægernes autorisation, de var udlært i brugen af andre behandlinger end massage og sygegymnastik og en del af dem var mænd. Alt sammen skulle det få stor betydning for forholdet mellem de skodsborguddannede og de autoriserede massører, og for forholdet mellem sanatoriet og lægeforeningen.

Fig 4. Skodsborg Badesanatorium som fuldudbygget helårssanatorium i 1936. Sanatoriet havde på dette tidspunkt plads til over 300 gæster og beskæftigede omkring 180 massører og elever. Foto: Rudersdal Museer.

¹⁹ Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, s. 52, 67.

²⁰ *Skodsborger Samfundet* 1924 s. 4, 1925 s. 7, 1926 s. 9, 1927 s. 10, 1928 s. 15, 1929 s. 17, 1930 s. 17, 1931 s. 17, 1932 s. 10, 1933 s. 13, 1934 s. 12, 1935 s. 12, 1936 s. 14, 1937 s. 13, 1938 s. 16, 1939 s. 11, 1940 s. 11, 1941 s. 10, 1942 s. 39, 1943 s. 10, 1944 s. 9.

Et adventistisk sundhedsarbejde

På samme måde som Battle Creek i USA havde været flagskibet for et større sundhedsarbejde, ønskede Ottosen at sprede behandlingerne og ideerne fra sanatoriet i Skodsborg til hele Skandinavien. I 1901 skrev han til J. H. Kellogg, at den adventistiske organisation havde etableret *sundhedshjem* rundt i de større danske byer, hvor elever fra sanatoriet kunne give behandlinger som på sanatoriet. Navnet sundhedshjem skulle angive, at man her kunne få pleje og gode råd om sundhed. Ottosen ville helst undgå at kalde dem for anstalter, fordi navnet mere lagde op til behandling af syge og derfor nemmere kunne forbindes med kvaksalveri.²¹ Alligevel blev disse oftest kaldt lysbadeanstalter eller kurbade, og i Sverige blev de kaldt Skodsborganstalter. De blev betragtet som missionsstationer og skulle understøttes af både den adventistiske organisation og sanatoriet. De måtte kun oprettes efter aftale med den adventistiske organisation og af personer, som var uddannet på sanatoriets kursus. Det sidste blev dog ikke overholdt, og vi skal senere se, at en del klinikker blev drevet af personer med en kortere uddannelse.²² I 1930 eksisterede der omkring 56 sådanne klinikker i Skandinavien, og man vurderede at 10 % af de skandinaviske adventister var beskæftiget inden for sundhedsarbejdet. Men allerede i 1939 var der 56 klinikker bare i Danmark. Klinikkerne var vigtige for adventisterne, og mange af klinikkerne var centrum for den lokale adventistiske menighed, hvor flere af medlemmerne var ansat. I et samfund, som endnu ikke havde arbejdsfri i weekenden men med seks dages arbejdsuge, var det vigtigt for adventisterne at have en beskæftigelse, hvor de ikke blev tvunget til at arbejde om lørdagen. Derfor var mange af klinikkerne lukket om lørdagen.²³ I løbet af de første årtier af 1900-tallet spredte adventisternes sundhedsarbejde sig ud over Skandinavien og bestod, foruden Skodsborg Badesanatorium og de allerede nævnte mindre klinikker, også af to store lægeledede sanatorier i Sverige, et sanatorium nær Frederikshavn samt Den Sanitære Fødevarerfabrik, som lavede sunde vegetariske fødevarer efter Kelloggs patenter.²⁴

Undersøgelse af konflikten

Efter i det foregående at have præsenteret baggrunden for det adventistiske sundhedsarbejde og ordningen af den autoriserede massagebehandling i Danmark, vil resten af artiklen koncentrere sig om undersøgelsen af konflikten mellem det adventistiske sundhedsarbejde på den ene side og den autoriserede sundhedsvæsen i form af de lægerne og de autoriserede massører på den anden. Vi skal se at konflikten i høj grad handler om, hvem der har ret til at behandle patienter, og lægernes frygt for, at massører skulle blive en selvstændig stand af behandlere uden for lægernes kontrol.

Det var ikke uden en vis bekymring, at lægerne i Massageudvalget og de autoriserede massører i Massageforeningen fulgte skodsborgklinikernes fremvækst. Et problem var, at skodsborgmassørerne behandlede med elektroterapi. Selv de autoriserede massører var afskåret fra at behandle med elektricitet uden lægelig supervision, og først i 1928 kom behandling med elektricitet på skemaet på det autoriserede massagekursus.

²¹ Carl Ottosens korrespondance 1897-1904, s. 112-17 og 123, Historisk Arkiv for Syvendadagsadventisterne i Danmark, herefter HASDA.

²² Referater fra Skandinavisk Filantropisk Selskab 1897-1916 samlet af A. Andersen, 25.-26/3 1915, HASDA.

²³ Minutes Northern European Division, 26/11 1930, Office of Archives, Statistics, and Research ved General Conference of Seventh-day Adventists Church, Maryland, USA (Herefter ASTR), Helsearbejdet Vestnordisk Union Rapport 1939, HASDA.

²⁴ Lodahl, *Skodsborg Badesanatorium Ph.d. afhandling*, 2018, s. 79-80.

Det største problem for Lægeforeningen i forhold til Skodsborganstalterne blev tydeligt opsummeret i Massageudvalgets beretning i 1925. Her udtalte Massageudvalgets formand, at skodsborganstalterne ikke havde lægestandens tillid, og at der hyppigt var klager fra lokale læger over, at de behandlede uden lægehenvi-
sning. Han karakteriserede skodsborganstalterne således:

*“Lederne eller bademestrene synes, at de fuldstændig kan undvære Lægerne, de kender selv Sygdommene meget bedre end Lægerne og også deres Behandling.”*²⁵

I den forbindelse havde Massageudvalget kontaktet Carl Ottosen, som bedyrede, at sanatoriet støttede fuldt op om lægernes autoritet, og eleverne fra Skodsborg alle skulle underskrive en erklæring om kun at behandle efter lægehenvi-
sning. Det gav Massageudvalget dog ikke meget for. I samtalen forløb nævnte Ottosen, at han mente, at kurset i Skodsborg var på højde med de autoriserede kurser og burde autoriseres ligesom dem, samt at hvis der skulle ske ændringer af kurset for at opnå autorisation, så var han også klar til det. Det mente Massageudvalgets formand heller ikke kunne komme på tale, og han glædede sig over, at man endnu ikke havde autoriseret en massør uddannet i Skodsborg.²⁶

De autoriserede massører frygtede mere konkurrence fra skodsborgmassørerne, som ikke var bundet af autorisationens snærende bånd. De autoriserede massører måtte hverken behandle med elektricitet eller reklamere ved skilte eller annoncer. Situationen blev kun mere betændt af, at der i 1920'erne især i hovedstaden var stor arbejdsløshed blandt de autoriserede massører. For at støtte de autoriserede massører forsøgte Massageudvalget at få Lægeforeningen til at ændre sine vedtægter, så lægerne kun måtte henvise til autoriserede massører. Men forslaget faldt på grund af stor modvilje fra de øvrige læger, der ikke ville lade deres mulighed for selv at vælge behandling til deres patienter begrænse. Problemet var også, at der i flere byer ikke fandtes autoriserede massører, og i stedet henviste de lokale læger til sygeplejersker og skodsborguddannede. Sagen endte med, at Lægeforeningen henstillede til sine medlemmer kun at henvise til autoriserede massører, men der kom ikke noget påbud.²⁷

Sygekasser

Situationen i 1920'erne var på mange måder uholdbar for de autoriserede massører og fordelagtig for de skodsborguddannede. De autoriserede massører havde godt nok Lægeforeningen i ryggen, men de praktiserende læger rundt om i landet var ikke forpligtet til at henvise til en autoriseret massør. Derimod var de afskåret fra at annoncere og tage folk i behandlingen uden lægehenvi-
sning. Det kunne de skodsborguddannede derimod gøre og samtidig modtage patienter fra lokale praktiserende læger, der så stort på anbefalingerne om kun at henvise til autoriserede massører. Denne situation skulle dog ændre sig i løbet af 1930'erne med udbygningen af sygekassesystemet.

Op igennem 1920'erne var flere og flere sygekasser begyndt at yde tilskud til massagebehandling. Dette foregik ved, at de enkelte sygekasser tegnede overenskomst med en lokal massør. Selvom sygekasse-
inspektoretet frarådede det, så lavede en del sygekasser overenskomst med skodsborgklinikker, enten fordi

²⁵ Tidsskrift for den Alm. Dansk Massageforening 1925-01 s. 5

²⁶ Tidsskrift for den Alm. Dansk Massageforening 1925-01 s. 5-6.

²⁷ Jacobsen, 100 år i bevægelse, 2018, s. 90-99.

der ikke var autoriserede massører i området, eller fordi de var for dyre. Fra 1926 kunne sygekasserne dog ikke regne med tilskud fra Sygekassedirektoratet til massagebehandlingen, hvis den ikke var udført af en autoriseret massøse. Med socialreformen fra 1933 blev det obligatorisk for alle at være medlem af en sygekasse. Alle med indtægter under en vis grænse blev nydende medlemmer og havde derfor ret til tilskud til behandling fra sygekassen.²⁸

Skodsborgmassørerne frygtede dermed at blive udkonkurreret af de autoriserede massører, hvis de ikke kunne behandle med tilskud fra sygekasserne. Flere skodsborgklinikker forsøgte i 1930'erne at omgå problemet ved at udleje rum til autoriserede massører, som så kunne tilbyde tilskudsberettiget massagebehandling på klinikken. Betalingen for massagebehandlingen skulle dog ske til den autoriserede massøse og være uafhængig af klinikken, men massøsen måtte godt betale for at leje rummet. I de samme klinikker behandlede de uautoriserede skodsborgmassører patienter med badebehandlinger, der også inkluderede behandlinger med såkaldt bademassage. Alt i alt blev det meget forvirrende både for patienterne og behandlerne, og der indkom flere klager over, at skodsborgmassører trodsede reglerne og behandlede sygekassepatienter med egentlig massage.²⁹

Krav om autorisation

Igenem 1930'erne opstod der således et stadigt større krav blandt de skodsborguddannede om at blive autoriserede, og man håbede, at hvis sanatoriets kursus blev autoriseret, ville de allerede uddannede også blive det. Men indtil videre var sanatoriets gentagende forsøg på at opnå autorisation strandet på modvilje i Lægeforeningen. I 1936 var sanatoriets nye overlæge Anders Andersen dog fortrøstningsfuld, ikke fordi han troede, der ville komme en løsning på autorisationsproblemet, men fordi der ikke var nogen arbejdsløshed blandt de skodsborguddannede. Alligevel besluttede man i 1938, at en af sanatoriets læger skulle uddanne sig til speciallæge i fysiurgi, og dermed forberedte man sig på at opfylde et af Lægeforeningens væsentligste krav til et autoriseret kursus, nemlig at det blev ledet af en fysiurg.³⁰

I 1939 dannedes Foreningen af Massører og Massører, uddannet på Skodsborg Badesanatorium. Foreningen arbejdede sammen med sanatoriet om at få autoriseret sanatoriets kursus. Foreningen udgav fra 1942 til 1948 bladet "Skodsborgmassøren". Hovedtemaet i de fleste artikler var autorisationsspørgsmålet, og man var generelt klar til at påtage sig autorisationen med de begrænsninger, som det ville medføre. I 1942 havde Markur Henriksen, som ejede Østsjællandss Lysbadeanstalt i Køge og var viceformanden i foreningen, en artikel om forholdet til lægerne. På et nys overstået sundhedsstævne for adventistiske klinikejere havde der været en diskussion af, hvordan man opbyggede sin lysbadeanstalt, og der var fremkommet flere forslag til, at man kunne opbygge interessen for anstalten ved at oprette gymnastikhold og holde sundhedsforedrag. Det advarede Henriksen dog kraftigt imod, da de lokale læger kunne føle, at man trængte sig ind på deres område. I stedet skulle man satse på et godt forhold til de lokale læger og udelukkende behandle efter lægehenvielse. Artiklerne i bladet viser, at der var et stort ønske om autorisation, så man kunne behandle

²⁸ Tidsskrift for den Alm. Dansk Massageforening 1926-05 s. 55-61 og 1926-08 s. 124-126; Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, s. 105-10.

²⁹ Tidsskrift for den Alm. Dansk Massageforening, 1933-03, s. 19-22.

³⁰ Brev af 23/4 1936 fra A. Andersen til Kathryn A. Jensen, Nursing records, ASTR; Nordisk Filantropisk Selskabs bestyrelsesmøde 24/4 1938, HASDA.

sygekassepatienter selv. De enkelte gange, hvor der i bladet blev udtrykt frygt for, at autorisationen ville begrænse klinikkernes muligheder, blev denne straks manet til jorden.³¹

Landsoverenskomst og statsautorisation

Samtidig kæmpede de autoriserede massører i Massageforening for at sikre sig bedre forhold og eneret på behandlingen af sygekassepatienter. Massageforeningen havde igennem 1930'erne indgået overenskomst med en række sygekasser om, at de kun måtte bruge massører, som var medlem af Massageforeningen. Fra 1936 førte Massageforeningen langvarige forhandlinger med centralforeningen for sygekasserne om en landsoverenskomst, der skulle sikre ensartede regler for alle sygekasser. Resultater var længe undervejs, og først i 1941 kunne man endelig indgå en aftale, der sikrede, at kun medlemmer af Massageforeningen kunne behandle sygekassepatienter med massage. Aftalen afskar skodsborgmassørerne fra at behandle sygekassepatienter, selv hvis de opnåede autorisation. Massageforeningen havde nemlig i 1927 indskrevet i sine vedtægter, at man kun optog elever, som var uddannet på et autoriseret massagekursus. Det havde man gjort, efter Massageudvalget havde autoriseret to skodsborgmassører i Ribe. Autorisationen havde skabt voldsom vrede i Massageforeningen, særligt da der var en autoriseret massøse i byen, og vedtægtsændringen var et modsvar til, hvad massørerne oplevede som illoyal adfærd fra Lægeforeningens side.³² Denne vedtægtsændring gjorde, sammen med landsoverenskomsten i 1941, at Massageforeningen havde monopol på behandlingen af sygekassepatienter, og at de de facto kunne bestemme, hvem der skulle behandle med massage i Danmark. Men det betød også et tillidsbrud mellem lægerne og massørerne, og Lægeforeningen kunne i længden ikke acceptere, at det ikke var dem, der havde retten til at bestemme, hvem der skulle behandle med massage.

Massageforeningens nye selvstændighedstrang faldt sammen med Lægeloven af 1934, hvor kvaksalverbestemmelserne blev ophævet, så det var lovligt at praktisere som massøse uden lægehenvielse, selvom det i så fald ville blive uden tilskud fra sygekassen. Loven åbnede muligheden for, at sygeplejersker kunne få statsautorisation, hvilket fik Massageforeningen til at diskutere, om ikke statsautorisation ville give massørerne den selvstændighed og den pondus over for lægerne, som man i mange år havde savnet i forsøget på at få lægerne til kun at henvise til autoriserede massører. En statsautorisation skulle hænge sammen med, at uddannelsen også skulle gøres statslig, så den ikke længere behøvede at blive autoriseret af Lægeforeningen. Efter Massageforeningen havde sendt et forslag til Sundhedsstyrelsen, var en statsautorisation i 1938 tæt på at blive til virkelighed, men udbruddet af 2. verdenskrig i 1939 satte forhandlingerne på pause.³³ Da de blev taget op igen i 1941, var en vigtig omstændighed forandret. Denne gang havde bestyrelsen, efter kontakt med medicinaldirektøren og Massageudvalget, erkendt, at en statsautorisation ikke ville være mulig uden, at den også ville inkludere de skodsborguddannede. Lige præcis dette mødte voldsom modstand blandt medlemmer og skabte en hidsig debat i foreningens blad, ikke mindst da det kom frem, at bestyrelsen også havde haft kontakt til Anders Andersen på sanatoriet. I 1944 endte hele miseren med, at formanden, Rudie Agersnap, trådte tilbage, og ideen om statsautorisation blev lagt på is.³⁴ Det var med denne uenighed som bagtæppe, at forhandlingerne om autorisationen af de skodsborg-

³¹ *Skodsborgmassøren*, 1942–04 s. 6–7, 1942–06 s. 6–7, 1943–09 s. 3–5, 1943–11 s. 3–4.

³² Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, s. 107–14.

³³ Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, s. 117–21.

³⁴ Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, s. 124–30.

uddannede forløb. Men udviklingen viser også, at der var kommet en større velvilje for skodsborgkurset i sundhedsstyrelsen og blandt lægerne.

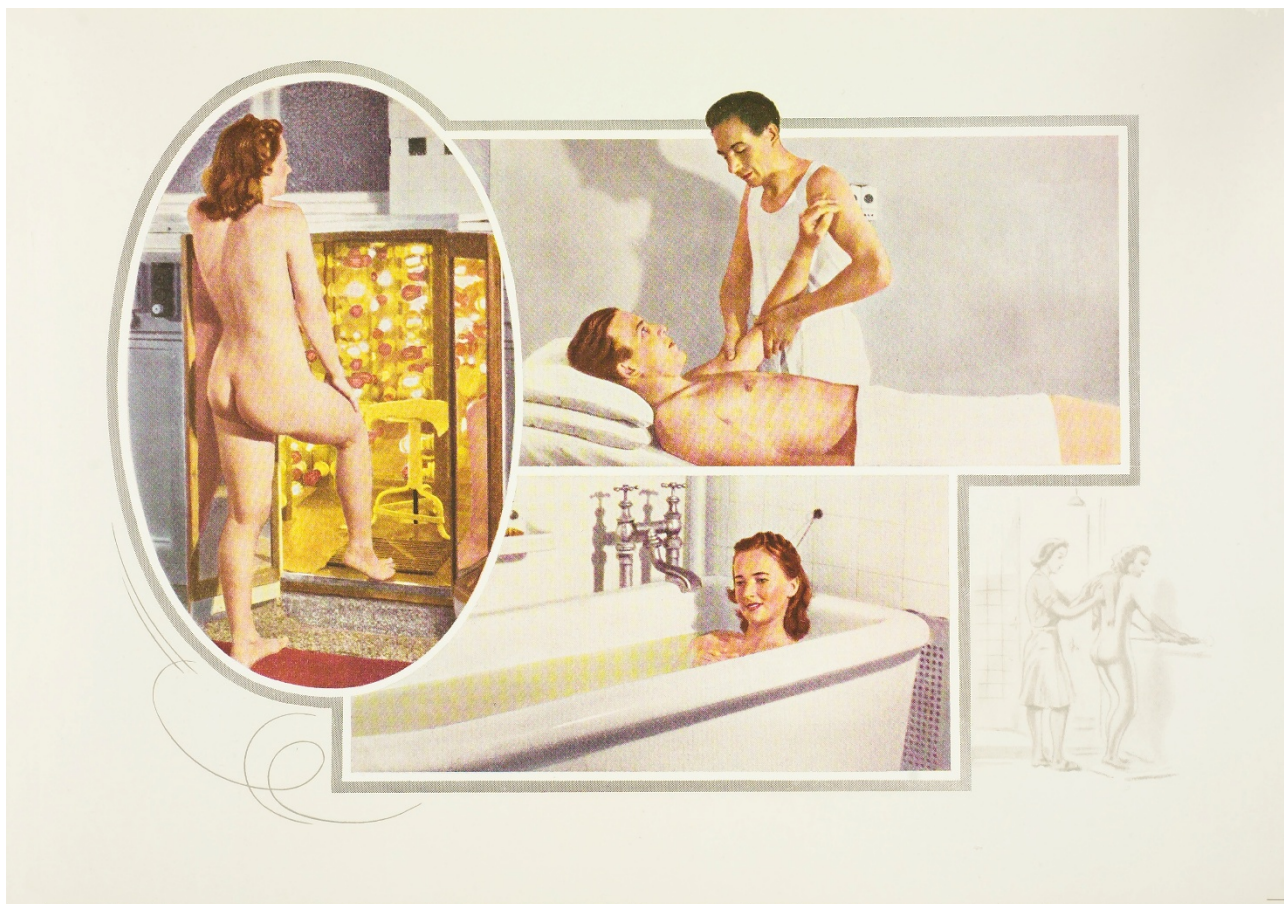

Fig. 5. Reklame fra Skodsborg Badesanatorium i 1940'erne, men illustrationen kunne lige så godt være fra de fleste mindre skodsborgklinikker. I lighed med sanatoriet tilbød de lokale klinikker også badebehandling, massage og lysbehandling. Foto: Rudersdal Museer.

Nye vinde

Når massøserne i Massageforeningen så indædt havde bekæmpet autorisationen af de skodsborguddannede, så skyldtes det ikke bare gammelt nag og faglig stolthed, men også at man frygtede, at en autorisation af et nyt kursus og mange nye massører ville betyde fornyet arbejdsløshed for massøserne. I 1940'erne var der dog, i modsætning til tidligere, ved at brede sig en mangel på massører. Samtidig var der i Lægeforeningen en utilfredshed med Massageforeningen, som ikke automatisk ville optage alle autoriserede massører i foreningen. Derved kunne man komme i den situation, at autoriserede massører ikke kunne udøve deres erhverv, fordi de ikke kunne behandle sygekassepatienter, når de ikke var medlem af Massageforeningen. Også på sanatoriet var tiden en anden. I 1936 havde Anders Andersen afløst Carl Ottosen som leder af Skodsborg Badesanatorium. Hvor Carl Ottosen havde haft en klar tilknytning til naturlægebevægelsen og dermed var suspect i lægestandens øjne, så var Anders Andersen langt mere indstillet på at samarbejde med lægestanden. Han videreførte ikke Carl Ottosens ideer om selvforgiftning som grunden til de fleste lidelser. I stedet fulgte han de gældende lægevidenskabelige ideer, og når han skulle begrunde sanatoriets særstandpunkter om afholdenhed fra alkohol, tobak, kaffe, the og kød, så henviste han til Ellen G. White og adventismen. Andersen var dermed langt mere spiselig for lægestanden, og da Carl Ottosen døde i 1942, var

der ikke længere nogen tilknyttet sanatoriet, som fastholdt hans og Kelloggs ideer om selvforgiftning. Specialistuddannelsen af Eskild Hansen som fysiurg skete for at have en leder af Skodsborg Fysioterapiskole, som kunne opfylde Massageudvalgets krav til et autoriseret kursus. Men Samtidig blev det begyndelsen til en større specialisering af sanatoriets læger. Hidtil havde sanatoriet primært orienteret sig mod andre adventistiske sundhedsorganisationer i USA, men i løbet af 1940'erne blev fire læger tilknyttet sanatoriet uddannet som speciallæger i Danmark, hvilket inkluderede øget kontakt med den øvrige lægestand. Alt i alt var forudsætningerne for autorisationsforhandlingerne ændret i begyndelsen af 1940'erne.

En nødvendig autorisation

Allerede i 1939 lød der nye toner fra Sundhedsstyrelsens leder, medicinaldirektør Frandsen, der ifølge Andersen, som noget nyt var mere venligt stemt overfor sanatoriets uofficielle henvendelse.³⁵ Sammen med sanatoriets ledelse med overlæge Anders Andersen i spidsen søgte Foreningen af Massører og Massøser uddannet på Skodsborg Badesanatorium en forsigtig linie, hvor man gennem uofficiel kontakt med medicinaldirektøren og Lægeforeningens formand prøvede at gøde jorden for en autorisation. I 1942 fremlagde man en foreløbig plan for kurset med betydeligt forøget timetal. Især timerne i fysiologi og anatomi skulle mere end fordobles i forhold til 1937. Samtidig forsvandt børnepleje, gynækologi og husgerning, men kurset havde dog stadig farmakologi, kirurgi eller bibel og etik, som ikke var en del af det autoriserede Teilmanns kursus. Andersen frygtede dog, at det ville blive økonomisk svært for sanatoriet og eleverne, når det forøgede timetal gav mindre tid til elevarbejde, så eleverne muligvis ikke kunne arbejde fuld tid i sanatoriets højsæson. Denne bekymring kan være medvirkende til, at sanatoriet muligvis ikke lagde alle kræfter i at fremskynde autorisationsprocessen men gentagende gange blev beskyldt for at være fodslæbende.³⁶

Modsat Anders Andersen og foreningen bag Skodsborgmassøren forsøgte en anden skodsborgforening en mere pågående taktik. Landsforeningen af Massører og Massøser repræsenterede massører, som behandlede med skodsborgmetoderne, men ikke havde den fulde uddannelse fra sanatoriet. Landsforeningen prøvede i 1940 at få Sygekassedirektoratet til give dem lov til at behandle sygekasse-patienter med massage på lysbadeanstalter. Igen i 1943 gik man enegang og ansøgte Indenrigsministeriet om en egentlig statsautorisation til medlemmerne af foreningen. Alt sammen til udtalt irritation for Foreningen af Massører og Massøser uddannet på Skodsborg, der mente at landsforeningen bombarderede sundhedsautoriteterne med skrivelser i tide og utide og ikke fik andet ud af det end kritik.³⁷

Alligevel blev landsforeningens henvendelse fra 1943 begyndelsen på et egentligt gennembrud. Forslaget blev nemlig anledningen til, at Sygekassedirektoratet henvendte sig til landsforeningen for at få oplyst, hvilken uddannelse medlemmerne havde, og hvordan deres forhold til de lokale læger var. Det fik Foreningen af Massører og Massøser uddannet på Skodsborg Badesanatorium til i februar 1944 også at henvende sig til Socialministeriet, som Sygekassedirektoratet sorterede under. Sygekassedirektoratet anbefalede derefter i maj 1944, at Sundhedsstyrelsen, i forbindelse med den igangværende behandling af autorisations-

³⁵ Nordisk Filantropisk Selskabs generalforsamling 8/2 1939, HASDA; Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, 137; Lodahl, *Skodsborg Badesanatorium Ph.d. afhandling*, 2018, s. 139–43, 147–48.

³⁶ Skodsborg Badesanatorium's Kursus i Sygepleje og Fysioterapi 1937 KB Småtryk; Agner Petersen, *Fra Teilmanns Kursus til CVU Øresund*, 2002, 26, 34–39; *Skodsborgmassøren*, 1942–11 5–7, 1943–05 5–6, 1943–06 6.

³⁷ *Ugeskrift for læger*, 1940 s. 860; *Skodsborgmassøren*, 1943–08 s. 3–6; 1943–09 s. 3–5.

spørgsmålet, undersøgte muligheden for at få kurset i Skodsborg autoriseret. Direktoratet begrundede dette med, at den eksisterende praksis med at massagebehandling på lysbadeanstalterne skulle ske ved en autoriseret massøse, som ikke var ansat på badeanstalten, syntes tung. I stedet ønskede man, at patienterne skulle kunne modtage massagebehandling af badeanstaltens personale og fandt det derfor ikke urimeligt, at de skodsborguddannede skulle opnå autorisation i forbindelse med oprettelsen af en statsautorisation. Man var også åben for at give allerede uddannede massører på sanatoriet mulighed for at opnå autorisation som en overgangsordning. Anbefalingen blev derefter sendt til Lægeforeningen for en lægelig vurdering.³⁸ Det er værd at bemærke, at direktoratet omtalte en statsautorisation i sin anbefaling. Massagekurserne var jo hidtil blevet autoriseret af Lægeforeningens Massageudvalg, og med en statsautorisation ville Lægeforeningen miste kontrollen over autorisationen og dermed over massøserne som stand. Dette kan muligvis være grunden til, at Lægeforeningen følte sig presset til at være mere åben for at autorisere kurset i Skodsborg indenfor de allerede eksisterende rammer. Massageudvalget gik derfor med til at autorisere kurset, hvis det blev ændret, så det lignede det autoriserede kursus, blev afsluttet med eksamen under Lægeforeningens censorat og massørerne i øvrigt var forpligtet på kun at behandle efter lægehenvielse. I sit svar fra september 1944 konkluderede Massageudvalget, at

*"...Tiden arbejder henimod en Ligestilling af alle Massører og Massøser, og at Spørgsmålet om en eensartet Autorisation bliver mere og mere brændende..."*³⁹

Nu lå bolden hos sanatoriet. Men der blev underligt stille fra overlæge Andersens side. Han var tilsyneladende ikke blevet informeret om Massageudvalgets velvilje. Heller ikke selvom Massageudvalget i sin beretning, som blev trykt i *Ugeskrift for Læger* i august 1945, direkte skrev:

*"Udvalget henstillede derfor, at der fremkom et detaljeret Forslag fra Skodsborg Badesanatorium om en Uddannelse, der ækvivalerer med den der gives på Teilmanns Kursus. Kan der opnaas en saadan, vil Udvalget finde det naturligt, at skodsborguddannede Massøser og Massører Lægeautoriseres."*⁴⁰

Først i februar 1946 skrev Andersen til Lægeforeningen for at få bekræftelse på, at den støttede Massageudvalgets opfordring. Blandt *Skodsborgmassørens* læsere bredte der sig nu en klar forventning om at både kurset og uddannede massører snart ville kunne opnå autorisation, og presset øgedes på Andersen.⁴¹

I oktober 1946 sendte Andersen endelig en undervisningsplan til Massageudvalget og Sundhedsstyrelsen, hvor samtlige fag fra det autoriserede kursus indgik, samt fysik-kemi, hydroterapi, sygepleje, bandage og etik. Kurset var således stadigt bredere end Teilmanns kursus, selvom farmakologi og kirurgi var forsvundet. Etikken markerede tilknytningen til adventismen. Fordelingen af timer var også ændret, så de første fem måneder udelukkende blev brugt på teoretisk undervisning med 27 ugentlige timer, mens de øvrige tre år

³⁸ Brev af 13/5 1944 fra Direktoratet for Sygekassevæsen, Lægeforeningens Arkiv (herfter LF), Journalsager (1946 - 1983) pakkenr. 144, Journalsag 208-2 år 1946: Statsautorisation af massøser, Skodsborgmassører og lægeautorisation, Rigsarkivet (herefter RA); *Skodsborgmassøren*, 1943-10 s. 3-4, 1944-06 s. 5.

³⁹ Brev af 1/9 1944 fra Massageudvalget til Lægeforeningens Hovedbestyrelse, Journalsag 208-2 år 1946, LF, RA.

⁴⁰ *Ugeskrift for læger*, 1945 s. 702.

⁴¹ Brev af 17/6 1946 fra A. Andersen til Hovedbestyrelsen for Den alm. danske Lægeforening, Journalsag 208-2 år 1946, LF, RA; *Skodsborgmassøren*, 1945-10 s. 1,7, 1945-12 s. 6, 1946-07 s. 5-6.

havde 12-14 timers undervisning fordelt på fem dage om ugen. Dog var sanatoriets højsæson fra midten af maj til midten af september stadig friholdt for skolegang og helliget arbejdet på sanatoriet.⁴² I efteråret 1947 blev det første kursus efter den nye kursusplan påbegyndt. Men først i 1949 blev den endelige aftale om autorisation underskrevet. Det skyldtes til dels, at sanatoriet først i 1948 fik en uddannet speciallæge i fysiurgi til at lede kurset.⁴³ Samtidig skulle der også findes en ordning for de allerede uddannede massører på Skodsborgklinikkerne rundt om i land. I praksis autoriseredes alle, der var uddannet på de lægeledede adventistiske kursteder, nemlig Skodsborg Badesanatorium, Frydenstrand Sanatorium og Fysisk Kuranstalt i København

Tilbage stod de skodsborgmassører, som ikke havde fået en tilstrækkelig teoretisk uddannelse. De kunne opnå autorisation, hvis de havde en anbefaling fra den lokale læge og et seks ugers kursus på Skodsborg Badesanatorium i 1951-52.⁴⁴

Medlemskab

Selvom de skodsborguddannede opnåede autorisation, var de dog ikke sikret ret til at behandle sygekassepatienter. Aftalen mellem Massageforeningen og Centralforeningen for Sygekasser gjorde at kun massageforeningens medlemmer kunne behandle sygekassepatienter, og foreningen optog kun personer, der var uddannet på et autoriseret kursus. Det skulle imidlertid ændre sig før skodsborgkurset opnåede autorisation i 1949 på grund af en konflikt mellem Massageforening og Lægeforeningen.

I 1945 krævede Lægeforeningen, at Massageforeningen ændrede sine vedtægter, så alle lægeautoriserede massører havde ret til at blive optaget. Lægeforeningen var fortørnet over, at Massageforeningen havde været tøvende med at dispensere for sine regler, da en svensk massøse havde søgt om optagelse i foreningen, efter han var blevet autoriseret af Massageudvalget. Massageforeningen var ikke umiddelbart tilbøjelig til at lade Lægeforeningen bestemme, hvem der skulle være medlemmer af foreningen. Men Lægeforeningen satte hårdt mod hårdt og truede med at afbryde samarbejdet, hvis ikke man ændrede sine vedtægter. I 1946 kom det til et kompromis, hvorved Massageforeningen ændrede vedtægterne, så alle autoriserede havde ret til optagelse i foreningen mod, at man fik en repræsentant i Massageudvalget, godt nok uden stemmeret. Fra sin plads i udvalget kunne Massageforeningens formand, Esther Jungersen, så følge forhandlingerne om autorisationen af skodsborgmassørerne. Selvom hun netop var blevet valgt som ny formand, efter den tidligere formand var faldet på at ville lade skodsborgmassørerne opnå autorisation. Formanden måtte også gå med til at optage de sidste 75 ringere uddannede skodsborgmassører til gengæld opnåede hun, at Lægeforeningen omsider ændrede sine vedtægter, så lægerne nu kun måtte henvise til autoriserede massører.⁴⁵

Skodsborgmassørerne blev nu fuldgyltige medlemmer af Massageforeningen, og dermed var skellet mellem de to grupper af massører formelt set ophævet. Skodsborgkurset fastholdt dog en række særpræg, fordi eleverne stadig var nødvendige for at holde det adventistiske sundhedsarbejde rundt i Skandinavien i gang.

⁴² Nordisk Filantropisk Selskabs bestyrelsesmøde 20/8 1946, HASDA; *Skodsborgmassøren*, 1946–10 s. 3–4.

⁴³ Brev af 17/5 fra A. Andersen til Den Almindelige Danske Lægeforening, Journalsag 208-2 år 1946, LF, RA; *Skodsborgmassøren*, 1947–03 s. 1–3; Christensen og Schantz, *Skodsborg badesanatorium*, 1994, s. 64–65.

⁴⁴ Breve af 24/2 1949, 8/7 1949, 23/7 1949, 16/10 1950, 18/6 1951, Journalsag 208-2 år 1946, LF, RA.

⁴⁵ Brev af 18/6 1951, journalsag 208-2 år 1946, LF, RA; Jacobsen, *100 år i bevægelse*, 2018, s. 137–40.

Konklusion

Historien om skodsborgmassørerne og sygeplejekurset på Skodsborg Badesanatorium viser, hvordan Carl Ottosen og den adventistiske organisation lykkedes med at etablere et sundhedsarbejde med egne behandlere i mere eller mindre åbenlys opposition til det etablerede sundhedssystems forsøg på at ordne massagebehandlingen i de første årtier af 1900-tallet. Ideerne bag var hentet fra naturlægebevægelsen og adventismen, og udover at være i opposition til den etablerede medicin, byggede bevægelsen på en kaldsbevidsthed om at tjene sundhedssagen.

Eleverne fra sanatoriets sygeplejekursus etablerede sig med klinikker i hele Skandinavien. I Danmark førte det til konflikt, fordi de ikke overholdt de retningslinjer for behandlere med massage, som Lægeforeningen forsøgte at fastsætte med autorisationen af massører og massagekurser fra 1914. Skodsborgklinikernes behandling med metoder som elektricitet, uden lægehenviisning og med udstrakt brug af reklame, vakte stor modstand blandt lægerne, der frygtede, at massørerne ville udvikle sig til en selvstændig behandlerstand uafhængig af lægerne. Samtidig frygtede de autoriserede massører konkurrencen fra skodsborgklinikkerne. Den adventistiske organisation var afhængig af sundhedsarbejdet i form af de lokale klinikker, og dermed af massører uddannet på sanatoriets kursus. Denne sammenhæng nødvendiggjorde, at kurset skulle have et adventistisk præg, men den bevirkede samtidig, at sanatoriet ikke kunne være ligeglad med, at forholdene for massagebehandlingen ændrede sig med sygekassernes fremvækst og socialreformen af 1933. Efterhånden som det blev mere og mere ufordelagtigt for massørerne på skodsborgklinikkerne ikke at være autoriserede, kunne sanatoriet ikke overhøre kravet om, at sanatoriets kursus skulle autoriseres, selvom det kunne medføre en betydelig fordyrelse af kurset, og at man i mindre grad kunne gøre brug af elevernes arbejdskraft. Kaldstanken og det adventistiske præg var stadig vigtigt i uddannelsen på sanatoriet, og man optog stadig kun adventister. Alligevel kunne man ikke længere sige, at formålet med uddannelse ikke var at skaffe eleverne et levebrød, dertil var tilpasningen til et virke inden for det danske sundhedssystem for store. Autorisationen havde også bragt sanatoriet tættere på lægestand og vist, at samarbejde var muligt.

Den tætte sammenhæng mellem skodsborgklinikkerne og den adventistiske organisation var på den ene side motoren for oprettelsen af de mange klinikker rundt omkring i landet og dermed konflikten med lægeforeningen og de autoriserede massører. Samtidig var det også klinikkerne afhængighed af støtte fra sygekasserne, som tvang sanatoriet til at få dets kursus autoriseret og dermed tilpasse sig strukturændringerne i den gryende velfærdsstat.

Litteraturliste

Utrykte Kilder

Historisk Arkiv for Syvendedagsadventisterne i Danmark (HASDA), Carl Ottosens korrespondance 1897-1904
HASDA, Referater fra Skandinavisk Filantropisk Selskab 1897-1916 samlet af A. Andersen

HASDA, Nordisk Filantropisk Selskabs bestyrelsesmøder og generalforsamling

HASDA, Helsearbejdet Vestnordisk Union Rapport 1939.

Det Kongelige Biblioteks Småtrykssamling, (KB Småtryk) Kursus i Sygepleje og Fysioterapi 1929,

KB Småtryk, Skodsborg Badesanatorium's Kursus i Sygepleje og Fysioterapi 1937

Office of Archives, Statistics, and Research ved General Conference of Seventh-day Adventists Church, Maryland, USA, (ASTR) Minutes Northern European Division 26/11 1930,

ASTR, Nursing records 1936

Rigsarkivet, Lægeforeningens Arkiv, Journalsager (1946 - 1983) pakkenr. 144, Journalsag 208-2 år 1946: Statsautorisation af massører, Skodsborgmassører og lægeautorisation.

Trykte kilder

Agner Petersen, Lene: *Fra Teilmanns Kursus til CVU Øresund*, København: Fysioterapeutuddannelsen i København, 2002.

Bull, Malcolm, og Keith Lockhart: *Seeking a sanctuary : Seventh-day Adventism and the American dream*. 2. ed., Bloomington: Indiana University Press, 2007.

Christensen, Anker, og Hans Jørgen Schantz, (red.): *Skodsborg badesanatorium, Nordens største kursted, 1898-1992*. Daugård: HASDA, Historisk Arkiv for Syvende-Dags Adventisterne i Danmark, 1994.

Eklöf, Motzi: 'Missionerande medicin: Sjundedagsadventisternas internationella hälsoreform och vårdinrättningar i Sverige', *Svensk Medicinhistorisk Tidskrift* Bd.12, 2008, s. 119–141.

Hall Jensen, Arne, og Carla Ottosen. *En kampens mand. Overlæge Carl Ottosen*. København: Borgen, 1958.

Henriksen, J. D.: *Skodsborg Badesanatorium: 50 Aar. 1898-1948*. Skodsborg, 1948.

Jacobsen, Kurt: *100 år i bevægelse: fysioterapi, fag og profession*. København: Munksgaard, 2018.

Jørgensen, Per: 'Kroppen under behandling: Gymnastikken, fysioterapien, kiropraktikken og lægevidenskaben ca. 1900-1930'. *Forum for idræt*, 2010, s. 37–53.

Kjøller, Aksel: 'Den hvide by ved Øresund: træk af Skodsborg Badesanatoriums historie'. *Søllerødbogen*, 1983, s. 105–52.

Lodahl, Anders Bank: *Skodsborg Badesanatorium : på kanten af det offentlige sundhedsvæsen og den ortodokse medicin i 1898-1992 : Ph.d. afhandling*. Odense: Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet, 2017.

Mellemgaard, Signe: *Kroppens natur. Sundhedsoplysning og naturidealer i 250 år*. København: Museum Tusculanums Forlag, 1998.

Mellemgaard Signe: 'Naturlægebevægelse og naturlige lægefaktorer omkring år 1900'. Menneske og Natur, Humanistisk Forskningscenter, Odense Universitet, 1993.

Molin, Eva: 'Hareskov Kuranstalt - visioner og virkelighed'. *Årbog Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune* 29, 2005: s. 42–58.

Numbers, Ronald L., og Darrel W. Amundsen: *Caring and curing : health and medicine in the Western religious traditions*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1998.

Olsen, Rikke Agnete: 'Vandkur og kurgæster i Silkeborg omkring århundredskiftet'. *Arv og eje*, 1975, s. 73–94.

Ottosson, Anders. *Gymnastik som medicin: berättelsen om en svensk exportsuccé*. Stockholm: Atlantis, 2013.

Porter, Roy. *Ve og Vel-Medicinens historie fra oldtid til nutid*. Rosinante, 2000.

Skodsborger Samfundet. Odense: Skodsborger Samfundet, 1924-1992.

Skodsborgmassøren. Vejle: Foreningen af Massører og Massøser uddannet paa Skodsborg, Badesanatorium, 1942-1949.

Ugeskrift for læger. København: Lægeforeningen.

Tidsskrift for Den Alm. Danske Massageforening, København, 1919-1950

Whorton, James C., *Nature cures: the history of alternative medicine in America*. Book, Whole. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Whorton, James C., 'Patient, Heal Thyself: Popular Health Reform Movements as Unorthodox Medicine'. I Norman Gevitz (red.), *Other healers: Unorthodox medicine in America*, 52–81. Johns Hopkins Univ. Pr, 1988.

Årsberetning for Skodsborg Badesanatorium. Skodsborg Badesanatorium, 1923-1990.